

Милан Д. Ивановић¹
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет

ШТА СУ ШИБОЛЕТНОНИМИ И ПОСТОЈЕ ЛИ ОНИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

Апстракт: Да ли је појам за који се употребљавају бугарски термин говорен етноним и англофонски термин shibbolethonym оправдано увести и у српску ономастику и етимологију, у раду се испитује помоћу одговарајућих примјера из различитих варијетета српског језика: стандарда, народског регистра и неформалних варијетета урбаних средина (одн. разговорног стила и омладинског жаргона или сленга). Разврстани на 'праве' шиболетнониме, чија се више или мање јасна мотивација огледа у опонашању говорних обиљежја друге етничке или регионалне заједнице (Рускајци, баћушке), и 'неправе' шиболетнониме, који су замагљене мотивације или само описују говорна обиљежја Другога (Нијемци), примјери наведени у раду напосљетку и својим бројем показују да је увођење појма о којем је ријеч потребно, чак и ако се заузме став да је још један ономастички термин, поред мноштва већ прихваћених, непожељан.

Кључне ријечи: *етноними, лексикологија, ономастика, терминологија, етимологија, шијак, хетеростереотипи, жаргон, српски језик.*

1. Увод

У словенским земљама ономастика је током посљедњих деценија нагло унапредовала, знатно више и даље од исте науке на говорном простору енглеског језика (Gorjaev–Spiridonov, 2016:p.216). Ово нарочито важи за етнонимику (Fountain, 2017:p.105), као ономастичку дисциплину која се бави именима

¹ mipozega@yahoo.com

² Рад је проистекао из истраживања за докторску дисертацију *Етноними у српском језику и србистици: Значење, творба и рјечничка обрада*, израђену под надзором проф. Р. Драгићевић, као ментора, на Филолошком факултету Универзитета у Београду, а одбрањену у истој установи пред комисијом коју су чинили проф. А. Милановић, проф. В. Станишић и виши научни сарадник Н. Ивановић.

народâ, племенаâ и заједница народâ (*Срби; Његуши; (Јужни) Словени*), па и – у ширем смислу – називима становника физиографских и(ли) административних регија, укључујући земље, одн. државе (*Херцеговац; Црногорац*). Један од показатеља наглог развоја на који указујемо јесте и све богатији, а онда и све финији појмовно-терминолошки апарат.

У *Основном систему и терминологији словенске ономастике* (Vidoeski et al., 1983), као првом (заједничком) приручнику словенског именословног називља, обрађено је, рецимо, тек шест етнонимичких јединица. Поред основног назива, *етноним*, који је наведен уз најчешћи перифразни синоним *национално име*, обрађена су само два назива чији је смисао шири (*групи антропоним*), одн. *ужи (племенско име)*, те три назива који се тичу поријекла етнонимâ: *аутоетноним* или *ендогени етноним*, *алоетноним* или *егзогени етноним* и *етнонимизација*. У 33 године касније објављеном другом издању *Енциклопедије бугарске ономастике* (Balkanski–Санков, 2016), која је и даље без премца у читавом словенском свијету (Suprun, 2011a:p.161), обрађене су пак десетине етнонимичких термина. Тако у њој налазимо не само називе који су у односу на *Основни систем* нови, а ипак на трагу старих, стога што се тичу поријекла етнонимâ и(ли) означавају њихову врсту,³ него и називе који су нови утолико што означавају појмовно занемариване појаве из филолошких и друштвенонаучних истраживања повезаних са етнонимиком. Такви су, нпр., термини *етноним призрак (призрачен етноним)* ‘1. непостојеће етничко име, погрешно рашчитано с којег старог рукописа; 2. име данас непознатог етноса’⁴ и *етнонимен мистификат* ‘име створено у скорије вријеме пренамјеном регионалног или конфесионалног назива да би се заједници на чије се припаднике тај назив односио измијенила етничка суштина’⁵.

Упркос похвалама које и претходни редови упућују носиоцима развоја именословне терминологије, ваља макар повремено поставити питање је ли употреба свих тих назива заиста оправдана, посебно с обзиром на чињеницу

³ Навешћемо само три примјера: *макроетноним / обшч етноним / свбирателен етноним* ‘заједничко име више народа, племена итд. обједињених по било којем мјерилу’; *хороетноним* ‘етничко име које потиче од имена области или државе’; *антропоетноним* ‘етничко име које потиче од личног имена, обично давнашњег вође, одн. старјешине’.

⁴ Према *призрак* ‘привиђење, утвара, фантом’ (РБЕ). За неке примјере в. Коматина, 2020.

⁵ Аутори су примјере изабрали, што је и природно, у сагласју с бугарским погледом на прошлост. У чланку се стога истичу етноними *Гаглази* (за групу која по њиховом суду представља украјинске и молдавске Бугаре), *Карашевци/Крашовани* (за групу која по њиховом суду представља румунске Бугаре), и, посебно, *Македонци* (за које се тврди да их је као нацију образовала Коминтерна).

да неки аутори ономастичаре ионако оптужују за тзв. птичји језик⁶ (Surgun, 2011b:р.134). Прилог једној таквој расправи био би и овај рад, у којем ће се преиспитати сврсисходност (употребе) термина *говорен етноним*. Дефинисан као надимак за народ, племе итд. настао од типичне језичке, одн. дијалекатске особености његовог говора (Balkanski–Cankov, 2016:р.87), тај је термин у цитираној енциклопедији илустрован само ‘надимком’ *амуджи*, којим се Бугари муслимани или Помаци међу осталим Бугарима зову због употребе турцизма *амуджа* ‘стриц’.

Облик и значење наведеног термина проанализираћемо у другом поглављу, да бисмо их, ако је потребно, промијенили, па и замијенили неким прикладнијим. Потом ћемо, у поглављима од трећег до петог, предочити одговарајуће примјере из различитих варијетета српског језика – како стандарда и дијалеката, који су били у средишту пажње наших лингвистичких класика, тако и неформалних варијетета урбаних средина (одн. разговорног стила и омладинског жаргона или *сленга*), који се, збирно названи *жаргоном*, шире и дубље изучавају тек одскора (Ivanović, 2023). Коначан суд о сврсисходности (употребе) наведеног термина даћемо, како је и уобичајено, у закључку.

2. Варијанте термина и радна дефиниција

Као и српски придјев *говорни*, бугарски придјев *говорен* најједноставније је објаснити општом, творбеном дефиницијом ‘који се односи на говор’ (RBE). У посебним употребама такво се значење, међутим, остварује разнолико – не само семантемама ‘који је намијењен говору, одн. говорењу, гласовној артикулацији’: ~ *органи*, ‘који говори (насупротив слушаоцу, одн. саговорнику)’: ~ *лице*, ‘који се изражава говором, речима, исказан’: ~ *слика*, ‘који се говори, одн. изговара, усмени’: ~ *пошта* – него и семантемом ‘којим се говори, којим говори народ, својствен неформалним, разговорним ситуацијама’: ~ *језик*, ~ *облици* (RSA). Анализирајући термин *говорен етноним* уз симулацију ситуације у којој би нам он био непознат, не бисмо, истина, декодирали прве четири семантеме, али бисмо посљедњу, пету, декодирали свакако прије него ону коју су придјеву *говорни*, одн. *говорен* намијенили аутори *Енциклопедије бугарске ономастике*.

⁶У питању је руски фразеологизам којим се означава професионални жаргон или ауторски идиомат преоптерећен терминима и стога неразумљив већини представника истог језика (Mokienko et al., 2005:pp.780–781).

Зато сматрамо да је далеко прикладнији термин који је П. Маконвел (2006) употребљавао бавећи се етнонимом аустралијских старосједелаца или Аборигина. Етнониме мотивисане неким обиљежјем из језика или дијалекта именоване заједнице он је, наиме, назвао *шиболетнонимима*, напоменувши да је то обиљежје према његовој грађи или *фонолошко*, али у облику које истакнуте лексеме, или баш *лексичко*, попут глаголâ говорења, показних замјеница или узвика, а у сваком случају обиљежје које је разликовно у односу на језике или дијалекте сусједних заједница, посебно заједнице именованца. У Маконвеловој интерпретацији такав етноним не мора бити ‘надимачки’, често штавише и није, а ни прозирност није обавезна будући да се мотивација с временом може замаглити, нарочито ако етноним који је испрва био егзогени, усвајањем у именованој заједници, постане ендегени.

Термин је сковао, и то ваља нагласити, аутор лично, као хаполошку сраслицу гречизма *ethnonym* и хебраизма *shibboleth*. Савремено значење овог хебраизма – ‘ријеч, израз, обичај и сл. којим се једна група људи разликује од других; лозинка’ (OLD) – развило се у енглеском језику и на први је поглед необјашњиво другачије од значења предлошка – ‘1. клас; 2. бујица; поток’, па је у филологији и лингвистици објашњено као реминисценција на један старозавјетни догађај, чији је исход одредила управо дијалекатска разлика. Ријеч је, наиме, о дијафонији која одражава различите судбине једног те истог прасемитског сугласника. Док је код ‘трансјорданских’ племена Израилевих тај сугласник задржан као безвучни шуштавац, код ‘цисјорданских’ (са западне обале Јордана) он је у познобронзано или гвоздено доба замијењен безвучним пискавцем (Rendsburg, 2013):

‘И Галад узе Јефрему бродове Јорданске. И кад који од Јефрема добјеже и рече: ‘Пусти ме да пријеђем’, рекоше му они од Галада: ‘Јеси ли од Јефрема?’ И кад он рече: ‘Нијесам’, онда му рекоше: ‘Реци *шиболет*’. А он рече: ‘Сиболет’, не могући добро изговорити. Тада га ухватише и заклаше на броду Јорданском. И погibe у оно вријеме из племена Јефремова четрдесет и двије тисуће.’ (*Судије*: 12/5–6)

Преузевши од П. Маконвела термин *шиболетноним*, нисмо ипак преузели и његову дефиницију. Да бисмо одговарајућем појму, разграничењем од сродних појава, што детаљније утврдили обим, поред етнонима који су непосредно мотивисани неким говорним обиљежјем именоване заједнице, исписивали смо, наиме, и етнониме који су неким говорним обиљежјем именоване заједнице мотивисани посредно. Другим ријечима, осим примјера

којим се маркирани говор Другога *опонаша*, у наставку ће бити предочени и они којим се такав говор само *описује*. Под Другим се овдје подразумева не само странац, туђин, попут Италијана и (донекле) Руса, него и онај ко је на ‘периферији’ националног простора, као што је Црногорац у односу на Србијанца или житељ (западне) Херцеговине у односу на житеља (уже) Хрватске.

Етними ‘надимци’ се, како се могло и претпоставити, неће разлучивати од етнимâ који су у службеној и уопште стандарнојезичкој употреби; то, уосталом – како и показују поједини предстојећи примјери – ионако не би било могуће, макар не до краја. Међу шиболетнимима се, ипак, неће уврштати називи мотивисани одразом старог самогласника јата (*ијекавац, екавац, икавац*) и упитно-односног замјеницом за ствари (*штокавац, чаквац, кајкавац*), будући да они, мада заиста указују на разликовно говорно обиљежје, нису развили етнимско значење.

3. Примјери из језичког стандарда

Једини свесловенски и стога најстарији шиболетним у српском језику био би *Нијемци* (ESSЈа, XXV:pp.103–104). И он би, међутим, био тек шиболетним у ширем смислу будући да се њиме њемачки говор, и то изворно, само описује, као неразумљив – ‘несловени, они који говоре страним језиком, који не говоре него брбљају’.⁷ Кажемо *изворно* зато што је овакво тумачење дијахроничко, одн. етимолошко, а не синхроничко, одн. деривациономорфолошко или творбено. Да одговарајућу заједничку именицу, *нијемац*, представници савременог српског језика не декодирају или декодирају другачије, показује нам, уосталом, и једна од интервенција коју је Комисија Архијерејског синода Српске православне цркве морала извршити на Карацићевом преводу *Новог завјета* (Stijović, 2014:p.75): уп. Вуково ‘Ако дакле не знам силе гласа, бићу нијемац онеме коме говорим, и онај који говори биће мени нијемац’ и Синодово ‘Ако, дакле, не знам значење гласа, бићу туђин онеме коме говорим, и онај који говори биће мени туђин’ (*1. Кор(инћанима)*: 14/11).

⁷ Као ономасиолошка паралела често се наводи стгрч. βάρβαροι. Мање је битно, макар овдје, питање да ли етним *Нијемци* стоји у опреци са етнимом *Словени*, чије би етимолошко значење према томе било ‘они који говоре јасно, који се међусобно разумију’. Таквом тумачењу словенског самоназива сучељено је, наиме, најмање једно конкуретно, чак врло убједљиво (в. нпр. Stanišić, 2006:p.132), али све и да је оно ‘истинито’, у нашем општем образовању, па и колективној свијести свеприсутно је пређашње: ‘Мој потпис је у Немачкој нечитак. А за нас су опет Немци немаци, бесловесни, док су Словени словесни’ (Živančević, 2006:p.148).

Имена двију (изворно) романофоних заједница југоисточне Европе – Цинцара и Ђића или Ђирибира(ца) – била би пак шиболетноними у ужем смислу. Прије него што ову тврдњу и докажемо, напоменућемо да се обје заједнице код нас помињу и под другим именима. Поред влашког,⁸ које је на овом поднебљу најстарије, мислимо прије свега на имена *Аромуни*, што је стари цинцарски самоназив, који је у међународну употребу увео Г. Вајганда ([1895] 1995), *Истрорумуни*, што је ознака коју су за истарске романофоне сковали романисти (Asachi, 1847; Mikloshich, 1861), и *Румери*, што је ознака коју су истарски романофони раније употребљавали као самоназив напустивши је постепено у корист хрватског идентитета (Vlagonić–Filipi, 2005). Цинцари су свој идентитет махом такође напустили у корист идентитета окружења, једино се још у Србији неколике стотине припадника те, некада повелике⁹ популације и даље изјашњавају баш као *Цинцари* (Ladević et al., 2014:p.101).

Иако се не зна сигурно гдје је и како настало, извјесно је да то име спада у шиболетнониме отуда што га низ аутора већ два вијека доводи у везу с цинцарским изговором појединих лексема (у првом реду броја *пет*, те замјеница *ко* и *шта/што*)¹⁰ и уопште високом учесталости пискавих африката у цинцарском лексичком систему. Још О. Д. Пирх ([1830] 2012:p.78), нпр., тврди да су Цинцари тако названи, ‘по свој прилици’, због сугласника /tʃ/ и /dʒ/, који њиховом језику дају особиту боју. Оцјењујући да је наведени аутор, када се овако ‘домишљао’, био ‘близу истине’, Д. Поповић (1937:p.16) додаје сљедећу опаску: ‘Нарочито се много чује глас *ц*, који се срета баш у речи *што*, која се у свим језицима много употребљава а која се у цинцарском каже *ци*’.

Лавира се, заправо, једино између тумачења по којем су пискаве африкате као цинцарско обиљежје регистровале Срби спрам (дако)румунског изговора и тумачења по којем су исто обиљежје регистровале Грци спрам сопственог изговора. Тако је по суду Г. Вајганда ([1895] 1995:p.226) етноним о којем је ријеч настао баш међу Србима, који на сјевероистоку ‘живе у најтешњим

⁸ Дуго су се ‘између Истре и Крита, Албаније и Румуније’ безмало сви полуномадски сточари чији језици чине румунску групу романске породице називали Власима; остала имена они су вјероватно добили ‘због сталног дутања од места до места, из једне области у другу’ (Антонијевић, 1982:p.21), а ми додајемо – и због прелазака на друге, урбаније дјелатности, какве су у случају Цинцара биле трговачке и занатлијске. У Македонији се пак влашко име за Цинцаре и Мегленорумуне (или Мегленске Влахе) употребљава и даље, и то као службено (Trifunski, 1994:p.15; PNM).

⁹ По процјени Г. Вајганда ([1895] 1995:p.247) у докумановским границама било их је до пет хиљада, додуше међу безмало два и по милиона Срба и осталих.

¹⁰ Наведене лексеме у цинцарском језику гласе овако: *tsintsi* ‘пет’, *tsi* ‘1. шта, што; 2. ко, који; 3. зашто’ (Marinković, 2009).

везама са Дакорумунима, због чега им ‘посебно упечатљиво звучи изговор консонанта *ts*’ какав ‘произлази из изговора речи *тсинтс* ‘пет’, уместо дачког *тшинти*’. Слично налазимо у првом тому RJA (1880–1882): ‘*misli se da se Sincari tako zovu za to što govore c mjesto č: cinc mjesto činč (quinque)*’. Другачије је мислио Ф. Ленорман (1864:р.243) тврдећи да се Аромуни називају и *Цинцарима* (у изворнику заправо стоји *Zivčari*) или *комарцима* зато што њихов пискави изговор Грке, међу којима живе, подсећа на зујање (инсеката). Овакву је претпоставку Е. Пико (1875:р.12) покушао да оповргне не само опаском да се Аромуни зову ‘*Tsintsares*’ (а не ‘*Zinzares*’) него и оцјеном да они у ствари не ‘зује’ нимало више од Грка. Иако је фонолошки статус секвенци /ts/ и /dz/ у средњогрчком и новогрчком, одн. њиховим дијалектима заиста дискутабилан – није, наиме, јасно како их треба третирати: као африкате или као сугласничке групе попут /ps/ и /ks/ – Пикоов покушај оповргавања није успио будући да је јасно и недискутабилно да су наведене секвенце, како год их третирали, и у језичком систему и у говору Грка неупоредиво рјеђе од секвенци попут /ps/ и /ks/ (Brauning, [1983] 2005:р.40; Drettas, 1998:р.66).

Биће, на крају, да је Ђ. Петровић (1994:р.141) погодила понудивши у извјесном смислу компромисну претпоставку, да су Срби етноним *Цинцари* позајмили ‘највероватније од Грка из Епира’, у којем је он у доба путовања Г. Вајганда ([1895] 1995:р.226) још могао ‘понекад да се чује’, али само ‘у подсмешљивом тону’. Која је тачно лексема била подстицај за настанак овог етнонима, данас је вјероватно немогуће утврдити, али ако се прихвати да је пориједи број *tsintsi* ‘пет’, ваља размотрити претпоставку П. Скока (1922:р.211) да се он у тој улози обрео не само због звучачања него и због значења, повезаног с трговином као цинцарским националним занимањем. У прилог томе, да се не помисли да се број *tsintsi* ‘пет’ могао чути само при мјерењу и плаћању робе, ми наводимо и овај податак: ‘На њих се односи пословица *Пет Влаха – готов назар* (Саопшт. г. Кутиреца)’ (Роровић, 1937:р.111).

Поријекло именâ којим зовео Истрорумуне није спорно. Консензуално је мишљење да су ‘још у својој старој *domovini*’ (у далматинском залеђу и Лици, гдје су живјели у дотурско доба) они названи *Ђићу/Чућу/Чичи*, ‘а у својој новој *domovini*’ и *Ђурибир(у)и/Чурибир(у)и*); првим именом ‘*poradi česte upotrebe sloga či*, која је за влашко најјеђе тако карактеристична’ (због палатализације), посебно у парадигми упитно-односне замјенице (и упитне рјечце) *če* ‘1. шта/што; 2. зар’ < лат. *quid*; другим именом на основу употребе конкретних лексема (с ротацизмом): *čire* ‘ко’ < лат. *qui-ne* и *bire* ‘добро, како треба’ < лат.

bine (Ribarić, 1940:p.139, 141).¹¹ Интересантно је што се *Ђићима* данас назива и све становништво истарске висоравни Ђићарије, без обзира на поријекло (Vlagonić–Filipi, 2005), што би био примјер етнонимске полисемије настале преосмишљавањем и(ли) тзв. регресивном творбом, у овом случају извођењем хоронима од етнонима (*Ђићарија* творб. ‘област насељена Ђићима’), а онда суптракцијом хоронима до житељског назива – како је настала, нпр., и семантема *Влах* ‘становник Влашке’ (RSA).

4. Примјери из народског регистра

Помињући имена која су овдје по страном узору названа шиболетнонимима, О. Јесперсен ([1922] 1969:p.399) наводи и име *чује*, којим су истарски Италијани звали јужнословенске сусједи мотивисани одговарајућим глаголом нашег језика.¹² Вјероватно заузврат настао је, и то према млетачком I. л. јд. през. *digo* ‘кажем, велим’, шиболетноним *дигићи*, којим су локални Јужни Словени звали италијанске сусједи (НЈР). Мада није забиљежен у РЈА, познато нам је, и то захваљујући штампи дигитализованој у Свеучилишној књижници у Загребу (PDSN), да се тај етноним макар у Ријечи учестало употребљавао најкасније крајем друге трећине XIX в. (§1). Свједочанства о широј употреби, на подручју Далмације и Лике, за сада су доста млађа (§2–3). Задржан из народског регистра, овај се шиболетноним у говорима урбаних средина Хрватске употребљава и данас, штавише са деривационом парадигмом, коју чине не само одговарајући хипокористици *диго* и *диголи* ‘Италијан, одн. Италијанче’ него и хороним *Дигићија* ‘Италија’ (RŽS).

(1) Poslije obieda riečka gospoda siedoše u karuce i odoše na Rieku. [...] Na to reče oberbaša: – Nebrinite se, gospodine! Ovo će 80 šerežanah [припадника граничне полиције] vagirima [ждрепчаницима] ondie potući Digiće i Ugričiće i goniti jih, kud hoćete, kamo li nebi oružjem. (*Danica ilirska*, 3. 8. 1867:p.118)

(2) U ime Dalmatinaca pozdravio ga neki Tacconi te izrazio nadu, da će se naskoro i cijela Dalmacija prisjedniti materi zemlji Italiji. [...] Samo da je u

¹¹ Уп. ERHSJ, I:pp.327–328; Dahmen, 1986:pp.245–246. За дефиниције и примјере употребе наведених лексема в. Коваћес, 1998.

¹² ‘A special subdivision of particular interest comprises those names, or nicknames, which are sometimes popularly given to nations from words continually occurring in their speech. Thus the French used to call an Englishman a *god-damn* (*godon*), and [...] during the Napoleonic wars the French were called in Spain *didones*, from *dis-donc* [...]. In Rovigno the surrounding Slavs are called *čuje* from their exclamation *čuj* ‘listen, I say’.’

Jugoslaviji sloge i pameti, nebi digići bili tako kuražni. (*Virovitičan*, 5. 8. 1923:p.2)

(3) Samo su u travu, kad ko spomene, da bi koji digić moga doći po konje u Liku (*Lička sloga*, 28. 6. 1936:p.4)

За разлику од шиболетнонимâ чује и *дигићи*, којима су се звале сусједне али етнички неблискосродне групе, на овом су се поднебљу шиболетнонимом *шијаџи* звале, и то међусобно,¹³ регионалне заједнице истог, нашег народа, о чему је научну и ширу јавност први обавијестио још В. Караџић:

‘Херцеговци зову Шијаџима све Србље који не говоре као они (н. п. *лијено*, *млијeko*, *кољено*, него *лепо*, *млеко*, *колeно* итд.); а Сријемци и Бачвани зову Шијаџима Херцеговце, Далматинце и Хрвате. У Србији се кашто састану у вече Херцеговци и Шијаџи (као н. п. на комидби), па се читаву ноћ надговарају, т. ј. Херцеговци приповиједају за Шијаке штогод човјек луђе и смјешније може измислити, а тако опет Шијаџи за Херцеговце; и то се све чини у шали и у смијеху.’ (SR 1852:p.838; уп. SR 1818)

У међувремену је ово Вуково објашњење допуњено мноштвом података, и историјских и лингвогеографских, чији исцрпан преглед с неким сопственим увидима даје У. Шешум (2018). Тако на основу чињенице да су у Срему и Бачкој досељеници из западних крајева (Лике, Баније, Кордуна, Славоније, Босне, Далмације, Хрватске), а у Будиму и досељеници са самог запада данашње Србије од првих година XVIII в. и званично пописивани као *шијаџи*, одн. *Шијаџи* (Роровић, 1952:p.30, 34; Роровић, [1959] 1990:p.50; Gavrilović, 1969:p.93) – он претпоставља да се овај назив у народу учестало употребљавао најкасније крајем XVII в. (Šešum, 2018:p.84). За све вријеме од Вука наовамо у етимологисање се пак, тврђом да је ‘*Шијак* (од *Шијо)’ вјероватно ‘онај ко ‘заошијава’ [заноси] у говору’, колико нам је познато, упустио само А. Белић (1938:p.192).¹⁴

¹³ Етнониме попут овог Балкански и Цанков (2016:pp.135–136) одређују термином *етнонимен енантисем*, а илустрјуу именованом *Загорци*, којим Бугари сјеверњаци зову Бугаре јужњаке и обротно.

¹⁴ Готово исту тврђу, додуше без референце на Белићев исказ, износи Г. Вуковић и Љ. Недељков (1983:p.33). Занемарујемо, разумије се, пучка тумачења, попут ових четирију из Славоније: ‘Плаћа си, особито зимских, *Šijak* никада некупује, него си сâм *šije* – и оtdуд тврде *нјeки*, да је *postalo ime Šijak*. То је једно мненје. Други опет веде: ‘*Šijaci* ни у лјету ни у зими – што је додуше *živa istina* – *nezamataju si*, као други *ljudi*, *rubcem vrata* [...], *odkud i u nar. pjesmah mnogo puta jim se prišiva od šale naziv golovrati ili gole šije ljudi* [...]’ (Korajac, 1868:p.146); ‘О *postanku* [...] *ovoga imena slabo se što znade*; *jedni vele od šale*, да се *Šijaci* зову [тако] *zato*, што си *košulje vežu otraga*, на *šiji*; други опет, што је у *Šijaka* *veoma debela i jaka šija*’ (Klaić, 1878:p.69).

Да назив *шијак* одликује шиболет-мотивација – макар у ширем смислу, стога што се њиме говор Другога не опонаша, него описује као ‘заошијаст’ – ми и констатујемо на основу Белићевог тумачења. Ако би се убједљиво указало на мотивацију којег другог типа, овај назив више не бисмо могли сврставати међу шиболетниме, као што ту нисмо сврстали ни називе *ијекавац* и *екавац*. Такав тест ‘надимак’ *шијак*, другим ријечима, не би издржао... иако је издржао тест којем га је подвргао управо У. Шешум (2018), приписавши му, и то с правом, врло развијену семасиолошку структуру, у којој је етнимско значење само једно од многих. Тврђом да Вук ‘није открио његову многозначност и распрострањеност’, те да га је протумачио ‘у складу с областима у којима га је сусрео’, Шешум (2018:р.83), наиме, покреће излагање у којем називу *шијак* као равноправна приписује разна значења, и то житељских, професионалних и конфесионалних назива, редом: ‘становник устанцима ослобођене Србије, посебно Шумадије’ или ‘становник Славонске Пожеге и њене околине’; ‘ратар’; ‘православац’.

Житељско значење, нпр., потврђује чињеницом да су у доба Првог српског устанка и касније као *шијаџи* означавани сви житељи ослобођене Србије, посебно Шумадије, без обзира на поријекло, о чему за (Стару) Црну Гору свједоче и стихови ондје записане народне пјесме *Скопљак војити на Шумадију*: ‘С треће стране Петровић Ђорђија, / За њим има војске три стотине, / Све Шијака, крвава јунака’ (SNP IV:р.316–317). У истом значењу овај се назив употребљавао и у (црногорским) Брдима; Морачани су, нпр., и крајем XIX в. усмено чували сјећање на трогодишње избјеглиштво Карађорђевих сабораца користећи се временском одредбом ‘кад оно *Шијаџи* бијаху у Морачи’ (Јовићевић, 1896:р.238). Слично томе, испрва су екавски старосједиоци Славоније као шијаке означавали само икавце досељене из Босне током XVIII в., да би онда сви житељи Пожеге и њене околине (тзв. Пожештине), без обзира на изговор јата, добили исти назив, по којем се најкасније средином XIX в. и читава котлина почела звати *Шијачком* (Klaić, 1878:р.69; Koraјас, 1868:р.147).

Да се ‘надимак’ *шијак* вјероватно давао не само ‘на основу разлике у изговору или због другачијег порекла’ него и ‘због географског положаја насеља’, тј. да се макар дијелом ‘везивао за равничарска [...] или бар жупнија села’, у којим је ‘заступљенија пољопривредна делатност’ било ратарство, Шешум (2018:р.87), опет с правом, закључује на основу чињенице да су га у ослобођеној Србији, најкасније у трећој четвртини XIX в., употребљавали становници космајских села да би означили становнике селâ ‘пближе Сави и Дунаву’ (Milićević, 1876:р.125), а Таковци да би означили Колубарце и Ка-

черце (Filipović, 1960:p.15). Оба су назива при томе стајала у опреци према имену (*X*)ере, одн. називу (*x*)ера, које су сами становници космајских села и Таковци, међутим, одбијали од себе, просљеђујући их даље: ‘Око Космаја [...] рећи ће вам, да су Хере *горе око Рудника*. Око Рудника ће то име дати онима око Јелице и Чемерна, а тамо ће га пренети чак онамо преко границе данашње кнежевине’ (Milićević, 1876:p.125); ‘Ере за њих [Таковце] живе почевши од Овчарско-кабларске клисуре па даље према западу. Таковци, међутим, добро знају да Качерци [...] и њих зову Ерама’ (Filipović, 1960:p.15).

Да се овај назив, у опреци према називу *шокац* ’католик’, као ознака православног употребљавао у Босни, гдје га је забиљежио М. Мажуранић ([1842] 1938:p.58), Шешум (2018:p.88) указује на крају, наглашавајући ипак да се може говорити и ‘о поклапању ‘шијачких карактеристика’ са вероисповешћу, односно да су православни или живели у равнијем крају у односу на католике или говорили другачије од њих’. Штета је што на исти начин није примијећено да се становништво крајева наведених у претходном пасусу – мада углавном досељено истом, динарском струјом – у Србију досељавало у различитом броју и у различито вријеме. Није, другим ријечима, небитно што је у Шумадијској Колубари, у односу на друге наведене физиографске регије, ‘у етничком саставу становништва [...] било јаче учествовање панонских и босанских родова’, а ни то што је ‘од свих ранијих и познијих њених насељавања’ масовније било оно које је ‘настало одласком Аустријанаца [1739]’ (Petrović, P., 1949:p.41, 55). У осталим наведеним физиографским регијама досељенички таласи највише тачке, наиме, досежу тек двије-три или чак четири генерације касније – крајем XVIII в., као на Космају (Drobnjaković, 1930:p.37), за вријеме Првог српског устанка, као у Качери (Rakić, 1905:p.773) или Драгачеву (Erdeljanović, 1902:pp.87–88; Jovanović, 1908:p.358), одн. након султанових хатишерифа кнезу Милошу из 1830. и 1833/1834, као на Златибору (Mičić, 1925:p.441).¹⁵ Отуда се могло десити, а вјероватно се и десило, да старији нараштаји динарске струје досељени у ниже, ратарске предјеле, пошто се одомаће, као шијаке означе млађе нараштаје исте, динарске струје досељене у више, сточарске предјеле. Да је и ту, *помаком на основу инференцијалне семе*,¹⁶ долазило до поклапања етнонима и професионалног назива (као што је истим механизмом долазило до поклапања етнонима и конфесионалног назива), показују нам, уосталом, етнографски записи из Семберије. Иако се у једном од њих заиста констатује следеће:

¹⁵ Не занемарујемо, наравно, врло вјероватну могућност да су оцртана досељавања била и етапна (в. нпр. Rakić, 1905:p.772; Drobnjaković, 1930:p.42).

¹⁶ В. Ivanović, 2021:p.320.

‘Kaže se: [...] Šijaci su ravanjci, tako ih zovu Brđe’ (Kajmaković, 1974:p.118), на основу само мало ранијег постаје јасно одакле заправо потичу такви називи: ‘Неки од казивача говорили су ми да се семберско становништво дели на Šijake и Ere. Šijaci су, по њима, стариначко становништво, док су Ere доселјеници, Херцеговци’.

Према томе, разна значења назива *шијак*, мада добро документована и стога евидентна, нипошто нису равноправна, каквима се доимају током рецепције Шешумове анализе. При испитивању семасиолошке структуре овог назива, поред њених *квалитативних* аспеката, морамо дакле разматрати и *квантитативне*, одн. распоред значења, њихову старост и истакнутост.¹⁷ Будући да су сва значења – и житељско и професионално и конфесионално – сводива на етнонимско, да су из њега настала помацима на основу инференцијалне семе, баш као у врло сличној семасиолошкој структури етнонима *Власи*, одн. *Влах* (RSA), етнонимско је значење не само најстарије (у дијахронијском смислу) него и најистакнутије у реконструисаној свијести представника српског језика одговарајуће развојне фазе¹⁸ (у синхронијском смислу). Стога је назив *шијак* примарно етноним – као што је, не знајући за остала значења, а ни за ономастичку терминологију, мислио и Вук – а да ли припада категорији шиболетнонима, питање је које остаје отворено док се његова (опште)прихваћена етимологија не провјери конкурентн(и)јим тумачењима.

5. Примјери из колоквијалног стила и омладинског жаргона или сленга

Неформални језички варијетети урбаних средина, који се код нас уобичајено (додуше, више у широј, ‘лаичкој’ јавности него у самој лингвистици) означавају збирно, као *жаргон*, у својој лексици и ономастици релативно често опонашају говор Другога. Одговарајуће примјере налазимо не само у житељском називу *Загрепчанин* ‘Загрепчанин’ (RŽG), гдје се опонаша једно фонолошко обиљежје разних наших, углавном контактних говора, па и кајкваштине (Ivić, [1988] 2016:pp.20–21), него и у термину *гутентаговић* ‘наш човјек на привременом раду у Њемачкој, Аустрији или Швајцарској; повратник с таквог рада’ (RŽA), гдје се опонаша једно дискурсно обиљежје њемачког језика, како у говору германофоних тако и у говору оних који исти језик уче.

¹⁷ В. Ivanović, 2021:p.314.

¹⁸ У савременом српском језику овај се назив употребљава ограничено, у урбаним срединама само жаргонски: *шијак* ‘сељак’ (RŽA).

У жаргонској етнонимији такви су примјери и бројнији и разноврснији. Код трију налазимо перцепцијски истакнуте одлике граматике матичних језика (тачније, одлике које се истичу у *нашем* доживљају *њихове* граматике). Будући да те одлике налазимо у служби жаргонског суфикса српског језика, назваћемо их *шиболет-суфиксима*. Први је примјер (§4) у творбеној вези са етнонимом који је за одговарајући народ стандардизован, други (§5) у творбеној вези са етнонимом који се за одговарајући народ одавно употребљава као народски, а онда и као разговорни (§6), а трећи је непознате основе, изведен вјероватно према глаголу *ченчати* ‘(енгл.) размјењивати, трампити’, а помоћу италијанског наставка за инфинитив глагола друге конјугације, и то дјелимичним удвајањем (уп. *транге-франге* ‘шпекулације; ситна препродаја; трампа’ (RŽA; RŽI), *фен-си-шменси* ‘отмјено; помодно’ (RŽS)).

(4) *Рускајац* ‘Рус’ (RŽA; RŽG)¹⁹

(5) *Швабензи* ‘Нијемци; Њемачка’ (RŽG)²⁰

(6) *ченчере-менчере* ‘Италијани; Италијан’ (RŽS)

У низу жаргонских шиболетнонима опонашају се, ипак – како се и више очекује након примјера из осталих језичких варијетета – фонолошка и (ли) лексичка обиљежја говора Другога. У жаргонском називу за Црногорце (§7) опонаша се, нпр., и ијекавско јотовање (које је, додуше, својствено не само црногорским него и готово свим осталим ијекавским говорима) и један назив (чији је ареал доста ужи, али опет не само црногорски), за означавање свих мушкараца, посебно млађих, али нарочито оних који се истичу храброшћу (RSA). Може, дакле, бити да се оваквим називом репродукују и романтичарски стереотипи о Црногорцу као јунаку. Осталим примјерима овог типа (§8–10) опонашају се називи који се употребљавају у приснијем обраћању, па нам се и тако, можда, понешто саопштава о нарави датих заједница – о општој, неселективној предусретљивости Славонаца (§8), о изузетној предусретљивости

¹⁹ Битна разлика руске граматике у односу на српску јесу сачувани наставци за номинатив јединине сложене придјевске деklinације, наслијеђене из прасловенске заједнице (в. нпр. Matasović, 2008:р.220). Отуда је у руском језику, рецимо, *русская* (ж. р.), одн. *русское* (с. р.). На нашем су тлу, с друге стране, придјевски завршеци *-аја*, *-оје* итд. контраховани ‘пре писаних споменика, дакле пре XI–XII века’, због чега се условно може рећи да су сажети облици на *-а*, *-о* итд., попут *руска* и *руско*, код нас ‘у употреби од првих времена’ (Belić, [1950] 2006:р.248, 250).

²⁰ Овај се суфикс, ‘саčinjen od nemačkog nastavka за infinitiv и nemačke zamenice 2. lica učtve јединине’ (Bugarski, 2021:р.156), не употребљава искључиво као шиболет-суфикс; уп. *журкензи*, *сморензи*, *кркензи*, *шљокензи*.

Херцеговаца према онима с којим су родовски повезани (§9),²¹ те о очинском односу Руса према свим сусједним народима, а у случају Словена и несусједним (§10).

(7) *ђетић* ‘Црногорац’ (RŽI); ‘(навиј.) спортиста или навијач спортских клубова подгоричке *Будућности*’ (RŽG)

(8) *прика* ‘Славонац’ (Blagus-Bartolec 2015)

(9) *рођо, рођак, родијак* ‘Херцеговац’ (RŽS)

(10) *баћушка* ‘Рус’ (RŽA; RŽI; RŽG; RŽS); ‘СССР, одн. Руска Федерација’ (RŽA)²²

Посљедња четири шиболетнонима уједно представљају и једине примјере експресивних етнонима српског језика који у већини контекста (осим нпр. ироничног) нису пејоративни. Да не би било пренагњених закључака, наглашавамо да је баш тако и у руском језику: једини мелиоративни назив за странца јесте *братушки*, којим се од посљедње четвртине XIX в. и руског савезништва у рату с Турцима означавају сви Јужни Словени православне вјероисповијести – како Бугари, тако и Срби (Griščenko, 2015:pp.131–132).

6. Закључак

Етноними мотивисани говорним обиљсјем именоване заједнице различовним у односу на заједницу именодавца (и остале сусједне заједнице) у српском су језику – као и у другим индоевропским и афроазијским језицима (McConvell, 2006:p.207) – релативно малобројни, тј. знатно рјеђи од етнонимâ чија је етимологија другачија. Мада их је највише у неформалном говору урбаних средина (тзв. жаргону), налазе се у свим језичким варијететима, укључујући стандард, гдје је макар један (*Нијемци*) практично незамјенљив. Стога је појам о шиболетнониму, као ономастичкој (и лексиколошкој) категорији, нашој лингвистици и те како потребан, чак и ако одговарајући термин није.

²¹ Да будемо прецизни, у питању је хетеростереотип (уже) Хрватске о Хрватима из (западне) Херцеговине. Ријеч је, дакле, о предрасудама о човјеку који је етнички исти, али регионално, а одскора и државно – Други, као и Црногорац у односу на Србију и, посебно, Београд (в. Ivanović, 2023 2023:p.186).

²² Према руском фамилијарном ословљавању ‘пријатељу, драги’, исх. ‘оче’ (RSR). Наведени шиболетноним, у ствари, није изворно жаргонски, него се задржао из неформалних регистара журналистичког и литерарног стила, што знамо захваљујући грађи дигитализованој у Универзитетској библиотеци ‘Светозар Марковић’ (PDIN). Најстарији примјери употребе у том корпусу, наиме, датирају из седме деценије XIX в.: ‘а међутим ће баћушка с једне стране у Галицију и Угарску, а с друге преко Прута [у Молдавију и Влашку]’ (*Застава*, 2/22, 15. 3. 1867:p.4).

Што су ближи стандарднојезичком статусу, шиболетноними су, међутим, по правилу све замагљеније мотивације, а онда и све мање експресивни. За назив *шијак*, прије свега, нисмо сигурни ни да улази у ову категорију. И ако улази, он то чини само у ширем смислу, утолико што се њиме јатовска дијафонија не опонаша него описује. За стандардни етноним *Цинцари*, напротив, јесмо сигурни и да спада у ову категорију и да је настао опонашањем, али се и даље колебамо поводом говорних обиљежја у његовој мотивацијској бази, несигурни каква су она, фонолошка или лексичка, и која су тачно, ако уопште јесу лексичка.

Као (готово) свим категоријама, и овој је, дакле, својствено језгро, које чине 'прави' чланови – шиболетноними 'у ужем смислу'. У то језгро по нашем суду ваља сврставати једино шиболетнониме који су јасне мотивације, а стога и експресивни. Такви су, наравно, само скорије изведени (или значењски помјерени или позајмљени), углавном жаргонски примјери, којима се опонашају фонолошке (*ћетић*) и морфолошке (*Рускајац*, *Швабензи*, *ченчере-менчере*), а најчешће лексичке особености Другога (*дигић*, *ћетић*, *прика*, *рођо*, *баћушка*), одн. све оно што се у туђем говору региструје као релативно фреквентно, и то као другачије у односу на наш језик (у случају ознака за странце), одн. говор наших највећих урбаних центара (у случају ознака за становништво националне 'периферије').

Међу жаргонским шиболетнонимима истичу се примјери којим се опонашају именице што дата заједница употребљава као похвалне називе (*ћетић*) и у присном обраћању (*прика*, *рођо*, *баћушка*). Њихово је истицање двојако. Прво, они вјероватно (ре)продукују не само говорна обиљежја него и стереотипе о јунаштву, преудретљивости и, уопште, заштитничкој нарави именованих заједница. Може се, према томе, констатовати да се шиболет-мотивација у етнонимији неријетко комбинује с другим, обичнијим типовима мотивације, те да је категорија шиболетнонима прототипски организована не само ка унутра него и ка споља. Потврду за такво виђење пружио би, под условом да му је прикладна етимологија коју смо понудили, и шиболетноним *ченчере-менчере*, који напротив (ре)продукује један негативни хетеростереотип, о Италијанима као народу који је склон мутним, сумњивим пословима. Друго, а у вези с првим, тим је шиболетнонимима (*ћетић*, *прика*, *рођо*, *баћушка*) експресивност начелно позитивна, што је у жаргону и уопште језику рјеђе,²³ а у жаргонској етнонимији малтене искључено, и што се, дакле, као одступање да објаснити једино чињеницом да је ријеч о регионалним заједницама истог народа (Црногорцима, Славонцима и Херцеговцима), одн. највећем блискосродном народу (Русима).

²³ В. нпр. Traugott–Dasher, 2002:p.282, као и Dragičević, 2017:p.272.

Извори

1. OLD: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford – New York, Oxford University Press. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> [Пристапљено 22. маја 2022].
2. ПДИН: *Претраживе дигитализоване историјске новине*. Београд, Универзитетска библиотека 'Светозар Марковић'. <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pretraga> [Пристапљено 22. маја 2022].
3. PDSN: *Portal digitaliziranih starih novina*. Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Search.aspx> [Пристапљено 22. маја 2022].
4. ПНМ: *Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија 2021*. Скопје, Државен завод за статистика, <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10-mk-en.pdf> [Пристапљено 22. маја 2022].
5. РБЕ: *Речник на българският език*, I–(XV), София: Институт за българският език 'Любомир Андрейчин', 1977–(2015).
6. РЖА: Драгослав Андрић, *Двосмерни речник српског жаргона (и жаргону сродних речи и израза)*, Београд: Zepher Book World, ²2005.
7. RŽG: Borivoj Gerzić, *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*, Beograd: SA, 2012.
8. RŽI: Petrit Imami, *Beogradski frajerski rečnik*, Beograd: NNK International, ³2007.
9. RŽS: Tomislav Sabljak, *Rječnik hrvatskoga žargona*, Zagreb: Profil, ³2013.
10. РСА: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–(XXI), Београд: Институт за српск(охрватск)и језик САНУ, 1959–(2020).
11. РСР: Иван Клајн и Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј, ³2008.
12. *Свето писмо Старога и Новога завјета* (прев. Ђ[уро] Даничић и Вук Стеф. Караџић), Биоград: Британско и инострано библијско друштво, 1868.
13. СНП IV: *Српске народне пјесме*, IV: *Пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу* (прир. Вук Стеф. Караџић), Беч: [ауторско издање], 1862.
14. СР 1852: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник и тумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Беч: [ауторско издање], 1852.
15. НЈР: *Hrvatski jezični portal*, Zagreb: 'Znanje' – Sveučilišni računarski centar, <https://hjz.znanje.hr> [Пристапљено 22. маја 2022].

Литература

1. Антонијевић, Д. (1982) *Обреди и обичаји балканских сточара*. Београд, Балканолошки институт САНУ.
2. [Asachi, G.] (1847) *Ист[р]о-Ромџниј. Календар пентру попурул ромџнск*. VI, 24–25.
3. Балкански, Т. & Цанков, К. (2016) *Енциклопедия на българската ономастика*. Велико Търново, Великотърновски университет, Център по българска ономастика 'Николай Ковачев'.

4. Белић, А. (2006) *Изабрана дела, IV: Историја српског језика: Фонетика – Речи са деклинацијом – Речи са конјугацијом*. Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
5. Белић, А. (1938) Из живота речи. *Наш језик*. VI, 7–8, 177–201.
6. Blagonić, S. & Filipi, G. (2005) *Istorumunji. Istarska enciklopedija*. Zagreb, Leksikografski zavod 'Miroslav Krleža', p. 344.
7. Blagus-Bartolec, G. (2015) Jesu li svi Dalmoši blitvari, a Slavonci prike?. *Hrvatski jezik*. II, 3, 32–33.
8. Браунинг, Р. (2005) *Средњовековни и савремени грчки језик* (прев. Ј. Петровић). Београд, Карпос.
9. Вајганд, Г. (1995) *Аромунџи: Етнографска, филолошка и историјска истраживања такзованих Македородмана или Цинцара*, I (прев. П. Жебељан). Београд, Српско-цинцарско друштво 'Луњина'.
10. Видоески, Б. и др. (1983) *Основен систем и терминологија на словенската ономастика*. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
11. Вуковић, Г. и Недељков, Љ. (1983) *Речник презимена Шајкашке (XVIII и XIX в.)*. Нови Сад, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
12. Гавриловић, С. (1969) Седиште штаба граничарског пука. У: Прица, Р. (ур.) *Сремска Митровица: У част двадесетпетогодишњице ослобођења града*, pp. 93–117.
13. Горјев, С. О. & Спиридонов, Д. В. (2016) Итоги и перспективи ономастической науки (взгляд из Оксфорда). *Вопросы ономастики*. XIII, 2, 190–218.
14. Грищенко, А. И. (2015) Мелиоративные этнонимы в русском и других языках. *Хвала и хула в языке и коммуникации* (ред. А. Л. Федорова). Москва, Российский государственный гуманитарный университет, pp. 121–133.
15. Dahmen, W. (1986) *Das Istorumänische. Rumänistik in der Diskussion: Sprache, Literatur und Geschichte* (Hrsg. G. Holtus und E. Radtke). Tübingen, Gunter Narr, pp. 242–260.
16. Драгићевић, Р. (2017) Српска лексикологија данас: Садашње стање и перспективе. *Јужнословенски филолог*. LXXIII, 3–4, 259–290.
17. Drettas, G. (1998) *Aspects pontiques*. Paris, Association de recherches pluridisciplinaires.
18. Дробњаковић, Д. (1930) Космај. *Српски етнографски зборник*. XLVI, 1–96, 697–714.
19. Ердџановић, Ј. (1902) Доње Драгачево. *Српски етнографски зборник*. IV, 1–224.
20. ERHSJ: Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (прir. М. Deanović М. & Lj. Jonke). I–IV, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
21. ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*. I–(XLI), Москва, Институт русского языка им. В. В. Виноградова – 'Наука', 1974–(2018).

22. Живанчевић, М. (2006) Присећања. *Летопис Матице српске*. CDLXXVII, 1–2, 148–171.
23. Ивановић, М. (2023) Гдје се и кад ‘ирваси’ могу назвати ‘стоком с истока’: Имена народа и регионалних група у неформалним урбаним варијететима српског језика. *Зборник Матице српске за славистику*. СIII, 169–191.
24. Ivanović, M. (2021) Kognitivna semantika u etimologisanju leksema bez istorije pisane upotrebe: Prilozi pitanju o porijeklu imenice ‘džora’. *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies*. XXXI, 2, 311–328.
25. Ивић, П. (2016) Историја језика. *Целокупна дела X/3: Расправе, студије, чланци* (прир. М. Пижурица). Сремски Карловци – Нови Сад, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, pp. 7–84.
26. Jespersen, O. (¹⁴1969) *Language: Its Nature, Development and Origin*. London, George Allen & Unwin.
27. Јовановић, К. (1908) Горње Драгачево. *Српски етнографски зборник*. XI, 311–426.
28. Јовићевић, А. (1896) Историја Мораче до 1820. године. *Браство*. VII, 215–248.
29. Кајмаковић, Р. (1974) Семберија. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. XXIX, 1–122.
30. Klaić, V. (1878) *Privodni zemljopis Hrvatske*. I, Zagreb, Matica hrvatska.
31. Ковачећ, А. (1998) *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*. Pula, Znanstvena udruga ‘Mediteran’.
32. Коматина, П. (2020) Славјанские этнонимы ‘Баварского географа’ (историко-лингвистический анализ). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. XXVII, 106–137.
33. [Korajac, V.] (1868) Šijaci: Slika iz života od – iljuške. *Dragoljub*. II, 145–147, 161–165, 177–181, 200–203, 214–217, 230–232.
34. Лађевић, П. (ур.) (2014) *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: Републички завод за статистику.
35. Lenormant, F. (1864) Les pâtres valaques de la Grèce. *Revue orientale et américaine*. IX, 237–255.
36. Маџура̀нић, М. (²1938) *Pogled u Bosnu*. Zagreb, Zaklada tiskare Narodnih novina.
37. McConvell, P. (2006) Shiboletnonyms, ex-exonyms and eco-ethnonyms in Aboriginal Australia: The pragmatics of onymization and archaism. *Onoma*. XLI, 185–214.
38. Marinković, P. (2009) *Cincarsko-srpski rečnik = Dictionar armânescu-sârbescu*. Beograd, Srpsko-cincarsko društvo ‘Lunjina’.
39. Matasović, R. (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb, Matica hrvatska.
40. Mikloshich, F. (1861) *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Wien, Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.
41. Милићевић, М. (1876) *Кнежевина Србија*. I, Београд, Државна штампарија.

42. Мићић, Љ. (1925) Златибор. *Српски етнографски зборник*. XXXIV, 397–502.
43. Мокиенко, В. М., ред. (³2005) *Русская фразеология (историко-этимологический словарь)*. Москва, Астрель – АСТ – Люкс.
44. Петровић, Ђ. (1994) Етнимон Аромун/Цинцар – пежоратив или не. *Зборник Матице српске за историју*. L, 135–145.
45. Петровић, П. (1949) Шумадиска Колубара. *Српски етнографски зборник*. LIX, 1–275.
46. Picot, Émile (1875) *Les Roumains de la Macédoine*. Paris, Ernest Leroux.
47. Пирх, О. Д. (2012) *Путовање по Србији у години 1829*. (прев. Д. Мијушковић). Београд, Службени гласник.
48. Поповић, Д. (²1990) *Срби у Војводини: Од Карловачког мира 1699 до Темишварског сабора 1790*. Нови Сад, Матица српска.
49. Поповић, Д. (1952) *Срби у Будиму од 1690 до 1740*. Београд, Српска књижевна задруга.
50. Поповић, Д. (²1937) *О Цинцарима: Прилози питању постанка нашег грађанског друштва*. Београд, Штампарија Драг. Грегорића.
51. Ракић, М. (1905) Качер. *Српски етнографски зборник*. VI, 735–859.
52. Rendsburg, G. (2013) Shibboleth. *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, III (ed. by G. Khan). Leiden – Boston, Brill, pp. 556–557.
53. Ribarić, J. (1940) Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. *Српски дијалектолошки зборник*. IX, 1–207.
54. Skok, P. (1922) О Rumunjima. *Jugoslavenska njiva*. VI, 3, 209–221.
55. Станишић, В. (2006) *Увод у индоевропску филологију*. Београд, Чигоја.
56. Стијовић, Р. (2014) О лексици Синодовог превода Новог зајвета у односу на лексику Вуковог превода. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LVII, 1, 69–81.
57. Супрун, В. И. (2011a) Подвиг болгарских оноματοлогов: Рецензија на книгу *Енциклопедија на българската ономастика: Към основите на българската ономастика*, Балкански Т., Цанков К., 2010. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. LXI, 7, 161–163.
58. Супрун, В. И. (2011b) Размышления над ономастической терминологией. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. LXII, 8, 133–138.
59. Traugott, E. & Dasher, R. (2002) *Regularity in Semantic Change*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
60. Трифуноски, Ј. (1994) *Заборавањени Старобалканци: Цинцари у Републици Македонији*. Београд, Луѓина – Мида спес.
61. Fountain, C. (2017) Naming Languages and Naming People: Ethnonyms and Ethnonymics in Missionary Works from New Spain. In: Helmer, Á. (ed.) *Textos, imágenes y símbolos: Lengua y cultura en la América virreinal*. Madrid, Iberoamericana – Frankfurt am Main, Vervuert, pp. 103–125.

62. Филиповић, М. (1960) Таково. *Српски етнографски зборник*. LXXV, 1–317.
63. Шешум, У. (2018) Контексти употребе термина ‘шијак’ код Јужних Словена у 18. и 19. веку. *Етноантрополошки проблеми*. XIII, 1, 83–92.

Milan D. Ivanović
University of Montenegro
Faculty of Philology

WHAT ARE SHIBBOLETHNONYMS AND DO THEY EXIST IN THE SERBIAN LANGUAGE?

Summary

Over the last decades, especially in the Slavic countries, onomastic disciplines and their terminologies have significantly improved. Therefore, in ethnonyms – a study of the names of peoples and, in a broader sense, the names of the inhabitants of physiographic and/or administrative regions – not only necessary terms, but also terms whose purposefulness is at best debatable, have been introduced. This paper examines whether such terms include the Bulgarian term *govoren etnonim* and the Anglophone term *shibbolethnonym*, which denote ethnonyms motivated by some speech characteristic of the community in question. The analysis is performed from the standpoint of Serbian onomastics and etymology using appropriate examples from different varieties of the Serbian language: the standard, rural vernacular, and informal varieties of urban environments (i.e. colloquial style and youth jargon or slang). Examples are classified into shibbolethnonyms ‘proper’, with more or less clear motivation reflected in the *imitation* of phonological, grammatical and/or lexical features in the speech of another ethnic or regional community (*Švabenzi* infrm. ‘Germans’), and ‘false’ shibbolethnonyms, with blurred motivation or meaning which only *describe* the speech characteristics of the Other (*Nijemci* stnd. ‘Germans’). We particularly point to the examples which, in addition to speech characteristics, (re)produce positive stereotypes about the greatest closely related nation (*baćuška* ‘a Russian man’) and regional communities of the same, Serbian or Croatian people (*detić* ‘a man from Montenegro’; *prika* ‘a man from Slavonia’, *rođo* ‘a man from Herzegovina’). Finally, based on the number and importance of the presented examples, it is concluded that the introduction of the notion in question is necessary, even if one takes the view that yet another onomastic term, in addition to many already accepted, may appear undesirable.

► **Key words:** ethnonyms, lexicology, onomastics, terminology, etymology, šijak, heterostereotypes, slang, Serbian language.

Sources

1. HJP: *Hrvatski jezični portal*, Zagreb, 'Znanje' – Sveučilišni računarски centar. <https://hjp.znanje.hr> [Accessed 22nd May 2022].
2. OLD: *Oxford Advanced Learner's Dictionary*, Oxford – New York, Oxford University Press. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> [Accessed 22nd May 2022].
3. PDIN: *Pretražive digitalizovane istorijske novine*, Beograd, Univerzitetska biblioteka 'Svetozar Marković'. <http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pretraga> [Accessed 22nd May 2022].
4. PDSN: *Portal digitaliziranih starih novina*, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica. <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Search.aspx> [Accessed 22nd May 2022].
5. PNM: *Popis na naselenieto, domakinstvata i stanovite vo Republika Makedonija 2021*. Skopje, Državen zavod za statistika. <https://www.stat.gov.mk/pdf/2022/2.1.22.10-mk-en.pdf> [Accessed 22nd May 2022].
6. RBE: *Rečnik na bālgarskija ezik*, I–(XV), Sofija, Institut za bālgarskija ezik 'Ljubomir Andrejčin', 1977–(2015).
7. RSA: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I–(XXI), Beograd, Institut za srpsk(o)hrvatski jezik SANU, 1959–(2020).
8. RSR: Ivan Klajn i Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Novi Sad, Prometej, 32008.
9. RŽA: Dragoslav Andrić, *Dvosmerni rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*, Beograd, Zepther Book World, 22005.
10. RŽG: Borivoj Gerzić, *Rečnik srpskog žargona (i žargonu srodnih reči i izraza)*, Beograd, SA, 2012.
11. RŽI: Petrit Imami, *Beogradski frajerski rečnik*, Beograd, NNK International, 32007.
12. RŽS: Tomislav Sabljak, *Rječnik hrvatskoga žargona*, Zagreb, Profil, 32013.
13. SNP IV: *Srpske narodne pjesme*, IV: *Pjesme junačke novijih vremena o vojevanju za slobodu* (prir. Vuk Stef. Karadžić), Beč, [autorsko izdanje], 1862.
14. SR 1852: Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskijem riječima*, Beč, [autorsko izdanje], 1852.
15. *Sveto pismo Staroga i Novoga zavjeta* (prev. Đ[uro] Daničić i Vuk Stef. Karadžić), Biograd, Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1868.

References

1. Antonijević, D. (1982) *Obredi i običaji balkanskih stočara*. Beograd, Balkanološki institut SANU.
2. Asachi, G. (1847) Ist[r]-Romāniī. *Kalendar pentru poporul romānesk*. VI, 24–25.
3. Balkanski, T. & Cankov, K. (2016) *Enciklopedija na bālgarskata onomastika*. Veliko Tārnovo, Velikotārnovski universitet, Centār po bālgarska onomastika 'Nikolaj Kovačev'.

4. Belić, A. (2006) *Izabrana dela*, IV: *Istorija srpskog jezika: Fonetika – Reči sa deklinacijom – Reči sa konjugacijom*. Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Belić, A. (1938) Iz života reči. *Naš jezik*. VI, 7–8, 177–201.
6. Blagonić, S. & Filipi, G. (2005) Istrorumunji. *Istarska enciklopedija*. Zagreb, Leksikografski zavod ‘Miroslav Krleža’, p. 344.
7. Blagus-Bartolec, G. (2015) Jesu li svi Dalmoši blitvari, a Slavonci prike?. *Hrvatski jezik*. II, 3, 32–33.
8. Brauning, R. (2005) *Srednjovekovni i savremeni grčki jezik* (prev. J. Petrović). Beograd, Karpos.
9. Dahmen, W. (1986) Das Istrorumänische. *Rumänistik in der Diskussion: Sprache, Literatur und Geschichte* (Hrsg. G. Holtus und E. Radtke). Tübingen, Gunter Narr, pp. 242–260.
10. Dragičević, R. (2017) Srpska leksikologija danas: Sadašnje stanje i perspektive. *Južnoslovenski filolog*. LXXIII, 3–4, 259–290.
11. Drettas, G. (1998) *Aspects pontiques*. Paris, Association de recherches pluridisciplinaires.
12. Drobnjaković, D. (1930) Kosmaj. *Srpski etnografski zbornik*. XLVI, 1–96, 697–714.
13. Erdeljanović, J. (1902) Donje Dragačevo. *Srpski etnografski zbornik*. IV, 1–224.
14. ERHSJ: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (prired. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke). I–IV, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
15. ESSJa: *Etimologičeskij slovar’ slavjanskix jazykov: Praslavjanskij leksičeskij fond*. I–(XLI), Moskva, Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova – ‘Nauka’, 1974–(2018).
16. Fountain, C. (2017) Naming Languages and Naming People: Ethnonyms and Ethnonymics in Missionary Works from New Spain. In: Helmer, Á. (ed.) *Textos, imágenes y símbolos: Lengua y cultura en la América virreinal*. Madrid, Iberoamericana – Frankfurt am Main, Vervuert, pp. 103–125.
17. Filipović, M. (1960) Takovo. *Srpski etnografski zbornik*. LXXV, 1–317.
18. Gavrilović, S. (1969) Sedište štaba graničarskog puka. U: Prica, R. (ur.) *Sremska Mitrovica: U čast dvadesetpetogodišnjice oslobođenja grada*, pp. 93–117.
19. Gorjaev, S. O. & Spiridonov, D. V. (2016) Itogi i perspektivy onomastičeskoj nauki (vzgljad iz Oksforda). *Voprosy onomastiki*. XIII, 2, 190–218.
20. Griščenko, A. I. (2015) Meliorativnye etnonimy v ruskom i drugix jazykax. *Xvala i xula v jazyke i komunikaciji* (red. L. L. Fedorova). Moskva, Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, pp. 121–133.
21. Ivanović, M. (2023) Gdje se i kad ‘irvasi’ mogu nazvati ‘stokom s istoka’: Imena naroda i regionalnih grupa u neformalnim urbanim varijetetima srpskog jezika. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*. CIII, 169–191.
22. Ivanović, M. (2021) Kognitivna semantika u etimologisanju leksema bez istorije pisane upotrebe: Prilozi pitanju o porijeklu imenice ‘džora’. *Annales: Annals for Istrian and Mediterranean Studies*. XXXI, 2, 311–328.

23. Ivić, P. (2016) Istorija jezika. *Celokupna dela*, X/3: *Rasprave, studije, članci* (prir. M. Pižurica). Sremski Karlovci – Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, pp. 7–84.
24. Jespersen, O. (¹⁴1969) *Language: Its Nature, Development and Origin*. London, George Allen & Unwin.
25. Jovanović, K. (1908) Gornje Dragačevo. *Srpski etnografski zbornik*. XI, 311–426.
26. Jovičević, A. (1896) Istorija Morače do 1820. godine. *Brastvo*. VII, 215–248.
27. Kajmaković, R. (1974) Semberija. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. XXIX, 1–122.
28. Klaić, V. (1878) *Prirodni zemljopis Hrvatske*. I, Zagreb, Matica hrvatska.
29. Komatina, P. (2020) Slavjanske etnonime ‘Bavarskoga geografa’ (istoriko-lingvističeskij analiz). *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. XXVII, 106–137.
30. Korajac, V. (1868) Šijaci: Slika iz života od – iljuške. *Dragoljub*. II, 145–147, 161–165, 177–181, 200–203, 214–217, 230–232.
31. Kovačec, A. (1998) *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*. Pula, Znanstvena udruga ‘Mediteran’.
32. Lađević, P. (ur.) (2014) *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd, Republički zavod za statistiku.
33. Lenormant, F. (1864) Les pâtres valaques de la Grèce. *Revue orientale et américaine*. IX, 237–255.
34. McConvell, P. (2006) Shiboletnonyms, ex-exonyms and eco-ethnonyms in Aboriginal Australia: The pragmatics of onymization and archaism. *Onoma*. XLI, 185–214.
35. Marinković, P. (2009) *Cincarsko-srpski rečnik = Dictionar armânescu-sârbescu*. Beograd, Srpsko-cincarsko društvo ‘Lunjina’.
36. Matasović, R. (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb, Matica hrvatska.
37. Mažuranić, M. (²1938) *Pogled u Bosnu*. Zagreb, Zaklada tiskare Narodnih novina.
38. Mičić, Lj. (1925) Zlatibor. *Srpski etnografski zbornik*. XXXIV, 397–502.
39. Mikloshich, F. (1861) *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Wien, Die kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.
40. Miličević, M. (1876) *Kneževina Srbija*. I, Beograd, Državna štamparija.
41. Mokienko, V. M. (red.) (³2005) *Russkaja frazeologija (istoriko-etimološki slovar’)*. Moskva, Astrel’ – AST – Ljuks.
42. Petrović, Đ. (1994) Etnikon Aromun/Cincar – pežorativ ili ne. *Zbornik Matice srpske za istoriju*. L, 135–145.
43. Petrović, P. (1949) Šumadijska Kolubara. *Srpski etnografski zbornik*. LIX, 1–275.
44. Picot, É. (1875) *Les Roumains de la Macédoine*. Paris, Ernest Leroux.
45. Pirh, O. D. (2012) *Putovanje po Srbiji u godini 1829*. (prev. D. Mijušković). Beograd, Službeni glasnik.

46. Popović, D. (²1990). *Srbi u Vojvodini: Od Karlovačkog mira 1699 do Temišvarskog sabora 1790*. Novi Sad, Matica srpska.
47. Popović, D. (1952). *Srbi u Budimu od 1690 do 1740*. Beograd, Srpska književna zadruga.
48. Popović, D. (²1937) *O Cincarima: Prilozi pitanju postanka našeg građanskog društva*. Beograd, Štamparija Drag. Gregorića.
49. Rakić, M. (1905) Kačer. *Srpski etnografski zbornik*. VI, 735–859.
50. Rendsburg, G. (2013) Shibboleth. *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*. III (ed. by G. Khan), Leiden – Boston, Brill, pp. 556–557.
51. Ribarić, J. (1940) Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. *Srpski dijalektološki zbornik*. IX, 1–207.
52. Skok, P. (1922) O Rumunjima. *Jugoslavenska njiva*. VI, 3, 209–221.
53. Stanišić, V. (2006) *Uvod u indoevropsku filologiju*. Beograd, Čigoja.
54. Stijović, Rada (2014) O leksici Sinodovog prevoda Novog zavjeta u odnosu na leksiku Vukovog prevoda. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*. LVII, 1, 69–81.
55. Suprun, V. I. (2011a) Podvig bolgarskih onomatologov: Recenzija na knjigu Enciklopedija na bālgarskata onomastika: Kām osnovite na bālgarskata onomastika, Balkanski T., Cankov K., 2010. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta*. LXI, 7, pp. 161–163.
56. Suprun, V. I. (2011b) Razmyšljenija nad onomastičeskoj terminologiej. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta*. LXII, 8, 133–138.
57. Šešum, U. (2018) Konteksti upotrebe termina ‘šijak’ kod Južnih Slovena u 18. i 19. veku. *Etnoantropološki problemi*. XIII, 1, 83–92.
58. Traugott, E. & Dasher, R. (2002) *Regularity in Semantic Change*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
59. Trifunski, J. (1994) *Zaboravljeni Starobalkanci: Cincari u Republici Makedoniji*. Beograd, Lunjina – Mida spes.
60. Vajgand, G. (1995) *Aromuni: Etnografska, filološka i istorijska istraživanja takozvanih Makedoromana ili Cincara*, I (prev. P. Žebeljan). Beograd, Srpsko-cincarsko društvo ‘Lunjina’.
61. Vidoeski, B. i dr. (1983) *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*. Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
62. Vuković, G. i Nedeljkov, Lj. (1983) *Rečnik prezimena Šajkaške (XVIII i XIX v.)*. Novi Sad, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Institut za južnoslovenske jezike.
63. Živančević, M. (2006) Prisećanja. *Letopis Matice srpske*. CDLXXVII, 1–2, 148–171.

Преузето: 21. 6. 2022.
Корекције: 5. 2. 2023.
Прихваћено: 14. 2. 2023.